

Bodó Julianna – Biró A. Zoltán

Szimbolikus térhasználat változó szerepben

Jelentős társadalmi változások időszakában, amikor új társadalmi szereplők jelennek meg, bővül a társadalmi cselekvések köre, megváltozik a társadalmi szereplők közti viszony, és mindezek nyomán a korábban általános morális kötelezettségek bizonytalanná válnak, akkor a szimbolikus szférában az aktivitás, a kreativitás fokozódik – írja Hofer Tamás Robert Whutnow gondolatmenetét idézve az 1989-es magyarországi rendszerváltás szimbolikus aspektusait elemző tanulmányában (Hofer 1992: 43). Ez a megállapítás nagyon találó az 1989-es romániai rendszerváltás utáni székelyföldi térségre is, és mindjárt hozzátehetjük, hogy a szimbolikus szférában mutatkozó aktivitás és kreativitás a régióban negyedszázad múltán is élénk, tartalmi és formai vonatkozásban egyaránt sokféle szimbolikus eseményt termel. Mindenekelőtt olyan szimbolikus eseményeket, amelyek „helyekhez” kötődnek, és a térségre jellemző „szimbolikus térfoglalás” (Bodó – Biró 1993, 1997) gyakorlatának megfelelően zajlanak le. Az események listája igen hosszú: térségi léptékű vagy lokális szimbolikus ünnepek, szobor- és emlékműállítások, ünnepi megemlékezések, rendezvények, kopjafaállítások, névadó ünnepek, utca- és térátnevezések, emléktáblaavatások sorát tapasztalhatjuk, és ezekhez az alkalmakhoz kapcsolható a szimbólum értékű tárgyaknak/cselekvéseknek a kiemelt fontosságú terekhez és alkalmakhoz kötődő, egyre szélesebb körű használata. Ha nem is állíthatjuk, hogy napjainkban a szimbolikus térhasználat helyeinek/alkalmainak száma olyan magas, mint az 1990–2002 közti időszakban (KAM 1996, 2002) az ilyen események száma napjainkban is nagy.

Okkal tehető fel a kérdés: ugyanaz a társadalmi folyamat zajlik-e két és fél évtizede? Amint azt Hofer Tamás a fentiekben már idézett tanulmányában Edmund Leach-re hivatkozva (Hofer 1992: 37) megjegyzi, a „helyek” nem csupán arra szolgálnak, hogy emlékeztessenek a hozzájuk kapcsolódó történetekre, hanem ahol a hely és a történet szoros összekötése megtörtént, megszerzik az erőt, hogy maguk mondják a történetet. Ugyanakkor ennek kapcsán kiemeli azt is, hogy ebben az esetben a helyhez kötött történet a társadalmi cselekvés alapszabályaként, morális parancsaként, másként fogalmazva „strukturális hatalomként” (lásd Foucault 1984) működik (Hofer 1992: 37). Térségi társadalomkutatói tapasztalataink alapján nem tudunk olyan érvet felhozni, amely a társadalmi átrendeződés olyan jellegű elhúzódásáról szólna, amely a szimbolikus térhasználat fentiekben jelzett aktív és kreatív gyakorlatához társadalmi környeze-

tet szolgáltatna. Mint ahogyan az sem tapasztalható, hogy ilyen nagyszámú szimbolikus hely és esemény működne cselekvést meghatározó alapszabályként vagy társadalmi magatartásokat behatározó-vezérlő morális parancsként. Azt is mondhatnánk, hogy a szimbolikus térhasználat „felfokozott”, foucault-i értelemben vett „strukturális hatalomként” való működése két és fél évtizeden keresztül nem tűnik ésszerűnek. Akkor sem, ha a szimbolikus térhasználat eseményei és egyéb hordozói tartósan nagy számban vannak jelen. Azt feltételezzük, hogy a felszíni azonosság mögött változás van, a szimbolikus térhasználat részben vagy egészében más szerepet tölt be ma, mint az 1989-es romániai társadalmi fordulatot követő időszakban.

Tanulmányunk célja, hogy a szimbolikus térfoglalás két és fél évtizedes folyamatát elemezve megvizsgáljuk ennek a társadalmi gyakorlatnak, ezen gyakorlat társadalmi szerepének az alakulását. Elemzéseink a csíkszeredai KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja keretében végzett kutatásokra alapozódnak. Az 1989 előtti időszakban a folklorizmus téma kapcsán foglalkoztunk először programszerűen a tér szimbolikus használatával (Bíró et al.1987). Az ezzel a témakörrel kapcsolatos kutatások az 1989-es változást követően Szabó Márton szakmai ösztönzésére indultak be 1991–1992-ben (Szabó 1997), további fontos továbblépési lehetőséget kínált a Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor általszervezett „Szimbolizáció” munkacsoportban való bekapcsolódás lehetősége. Munkánk számára szakmai-módszertani alapot a Hofer Tamás által kezdeményezett-szerkesztett, a nemzetépítés európai folyamatait bemutató kötetek jelentették Hofer és Niedermüller 1987, 1988), elsősorban Orvar Löfgren és Thomas Frykman tanulmányai, illetve az emlékművek, szimbolikus események kutatásával foglalkozó korábbi magyarországi kiadványok (Póty 1989; Gal 1991).

Bár a térség szimbolikus térfoglalással kapcsolatos társadalmi folyamatai szorosan kapcsolhatók az etnicitáskutatásokhoz, és ezek a megközelítések munkánkra nagy hatással voltak (Susan Olzak, Frederick Barth, Thomas Hylland Eriksen) jelen áttekintő elemzésben ennek a szempontnak a kifejtésével nem foglalkozunk, és hasonló módon eltekintünk azoktól a megközelítésektől is, amelyek ennek a társadalmi folyamatnak a politikai, határképzési vonatkozásaival vagy a nemzetépítési paradigma elemeinek kimutatásával foglalkoznak.

Tanulmányunk elkészítéséhez felhasználtuk azokat a korábbi elemzéseket, amelyek ezzel a témakörrel kapcsolatosak (Bodó 1991, KAM 1996, Bodó – Bíró 1997, Bodó 1999, KAM 1999, KAM 2002, Bodó 2004, Bíró 2006). Nagyobb mértékben támaszkodtunk az ebben a témakörben készült DOMUS kutatási program eredményeire (Bodó 2014, Bodó 2016). Hasznos kiindulópontot jelentenek ugyanakkor a csíkszeredai KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja keretében

készített tanulmányokra. Ezeknek a vizsgálatoknak egy része a rendszerváltás előtti időszakra vonatkozik, más részük pedig az 1989 utáni periódus első szakaszára (Biró–Oláh 2000, Gagy 2000 a, 2000 b, 2003, Bodó 1991, Oláh 2000 a, 2000 b). Ezekben a korábbi munkákban már kiemelt szerepet kapott a két korszak – a rendszerváltás előtti és utáni periódus – összehasonlítása abban a tekintetben, hogy a nemzeti identitás-építés milyen különböző eszközökkel működött a két időszak nagyon különböző társadalmi körülményei közepette. Hangsúlyos szerepet kapott a nyilvános és a privát szféra közti határvonal elmozdulásának vizsgálata, és ezzel összefüggésben az identitás-építés helyének, módozatainak, lehetőségeinek a nyilvános és a privát térben megmutató, változó tendenciáinak elemzése.

Az utóbbi évek társadalmi folyamataival kapcsolatban elsősorban a Sapientia egyetem diákjaiból szervezett munkacsoport keretén belül került sor olyan kutatásokra, amelyek egy-egy konkrét ünnepi, megemlékező esemény antropológia elemzése által közelítették meg a jelenséget. Ezek a vizsgálatok valamely székelyföldi település ünnepi alkalmait tették elemzés tárgyává. A KAM keretében a közelmúltban végzett, különböző más tematikájú kutatásaink ugyanakkor arra is ráirányították a figyelmet, hogy a lokalitások szerepe növekedőben van, a különböző identitásépítési mechanizmusok körében egyre nagyobb szerepet kap a lokális identitás, annak a nyilvános térben, ünnepi, ceremonikus alkalmakkor történő kiépítése, megerősítése és felmutatása. Az elmúlt években végzett családkutatási projekt arra is ráirányította a figyelmünket, hogy a nyilvános szféra mellett a család közege továbbra is jelentős helyszíne maradt a szimbólumhasználatnak és az etnikai-nemzeti identitás építésének.

A korábbi és jelenlegi kutatási tapasztalatok egyaránt azt jelzik, hogy az elmúlt közel három évtizednek a szimbolikus térhasználatban bekövetkezett változásait meg kell kísérelni összefüggésükben szemlélni. Az egyes időszakok jellegzetességei azt mutatják, hogy egy olyan jelenséggel állunk szemben, amelyben megmutatkozik a társadalom működésének mentalitásbeli és attitűdbeli dinamikája, egy változó időszak szélesebb perspektívába helyezhető működési mechanizmusa.

Előzmények, az 1989-es fordulat kontextusa

Az 1980-as évek Romániájában a magyar kisebbség számára a nyilvános nemzeti identitásépítés, a szimbolikus térhasználat csak igen szűk keretek között működhetett. Az ezt megelőző korszakban (a 60-as évek végétől a 80-as évek elejéig) sor került számos ilyen hely kialakítására, és néhány forgatókönyvszerű rituális megemlékezési forma is kitermelődött, és ezek által az emlékezet helyei alkalmassá váltak arra, hogy a kisebbségi-etnikai identitás építésének helyszíneivé váljanak. Ezek majd másfél évti-

zedig intenzíven működtek. Ilyen volt például az **alternatív magyar mikrovilágok** létrehozása (Bodó és Bíró 1997), ennek jellegzetes példája az emlékházak kialakítása és az azokhoz rendelt rituális látogatási gyakorlat. Az emlékházak létrehozását a kisebbségi (magyar) elit kezdeményezte azzal a céllal, hogy lehetővé tegye a kisebbségi kulturális hagyománynak a földrajzi térbe történő kihelyezését. Az emlékházak elsősorban az irodalom nagyjainak állítottak emléket a születési helyen, de az íróknak, a költőknek a neve és munkássága valójában arra szolgált, hogy jól érthetően megnevezzen egy szimbolikusan kisajátított teret. Ez a hely – a kisebbségi magyarság számára kiemelkedő személyiség emlékháza – szimbolikus, a hétköznapi használattól elkülönülő helyé vált. A hely meglátogatása már nem egyszerű odalátogatás volt csupán, hanem előkészített, lépésről lépésre megkonstruált folyamat, amely a zarándoklat tulajdonságait öltötte magára. A helyszínre látogató iskoláscsoportok alaposan felkészültek az alkalomra: verseket, dalokat adtak elő, virágot hoztak és a hely szakralitásához illő viselkedésmódra figyelmeztették jóelőre őket. A hely is hasonló módon felkészült az odalátogatók fogadására: magyarázatokkal, emléktárgyakkal, a zarándokút egyes állomásainak megkomponált forgatókönyvével ritualizálta az ott eltöltött időt. Az emlékházak látogatása ünnepnek számított, a látogatók egy szakrális térbe léptek be, és ennek megfelelően élték meg az eseményt. Ehhez az eljáráshoz szorosan kapcsolódik egy másik eljárás, amelyet **„bálványteremtési gyakorlatnak”** nevezünk. Az eljárás az emlékházak központi alakjaira irányult, és arra törekedett, hogy a szimbolikussá és szakrálissá tett térben megjelenített személyt egy eszme, egy ideológia, egy erkölcsi alapelve, egy magatartás megtestesítőjévé tegye. A hellyel való találkozás egyben a fenti eszmékkel, magatartásokkal való találkozást is jelentette, ezek mintegy erkölcsi parancsként működtek a találkozásban résztvevők számára. A székelyföldi szimbolikus térfoglalás praxisai számos ilyen bálványt teremtettek (Kőrösi Csoma Sándor, Benedek Elek, Tamási Áron, Orbán Balázs), és hozzájuk elsősorban olyan erkölcsi parancsokat és magatartásmintákat kapcsolnak, amelyek a helyhez – a szülőföldhöz – való ragaszkodás mintáiként tudtak szolgálni.

A fenti eljárásokban jól tükröződik a kisebbségi társadalomnak az az igyekezete, hogy a nyilvános térnek olyan pontjait keresse meg és alakítsa ki, amelyekhez viszonylag könnyen érhető, megfejthető jelentéseket lehetett hozzáadni, a hozzájuk kapcsolt diskurzusok megjegyezhetőek és megfejthetőek voltak. A kisebbségi elitnek ez a törekvése tehát az emlékezet helyeinek kialakításában nemcsak azt a célt követte, hogy adott helyeknek és személyeknek az elfelejtése (lásd Nora 1999) ellenében működtesse ezeket a helyeket. Sokkal hangsúlyosabban irányult a törekvés a **közösségi emlékezet**

olyan praxisainak a kidolgozására, amelyek lehetővé tették az egész közösség számára, hogy kifejezze a konkrét helyhez, a fizikai-földrajzi térhez való kötődését.

Ugyanebben a korszakban (a 60-as évek végétől a 70-es évek második feléig) olyan szobrok, emlékművek felállítására is volt lehetőség, amelyek a fent jellemzett módon működtek a kisebbségi magyar identitásképzés területén. Ekkor állítottak pl. több Petőfi-szobrot is Székelyföldön. Maguk a szoborállítások, valamint a hozzájuk kapcsolódó évfordulók nagyméretű ünnepi eseményekké váltak. Ezek az események lehetővé tették, hogy általuk (is) kidolgozódjék és működjék a kisebbségi diskurzus számos alapeleme, hogy olyan kisebbségi identitásnarratívák jöjjenek létre, melyek legfontosabb összetevői a helyhez való viszony megfogalmazásai voltak. Az ezeken az alkalmakon és fórumokon kialakított nyelvezet a térmegjelölés-térbeélés által működtetett szimbolikus diskurzus kiegészítése volt.

A fent leírt alkalmak, események, a zarándoklatszerű utak és az emlékmű- és szoborállítási, valamint megemlékezési ceremóniák és az ezeken az alkalmakon kialakított nyelvi-diszkurzív praxisok a nemzeti identitás territorializálásának felének meg: „Az a metaforikus elképzelés, miszerint az emberek gyökerekkel rendelkeznek, bensőséges kapcsolatokat foglal magában az ember és a hely között.” (Malkki 2006: 61). Malkki a nacionalista diskurzusok és képi világuk elemzésekor több nép és nyelv esetében megfigyelte, hogy a nemzet kifejezésre milyen gyakran használják a szülőföld, anyaföld, fa és gyökérszavakat.

Az emberek és a helyek közötti identitáskapcsolatnak a jellegzetes metaforikus kifejezésmódjai (szülőföld, anyaföld, fa, gyöker stb.) a székelyföldi régióban a jelzett korban megerősödtek. Ugyanakkor a székelyföldi magyar identitás estében van még egy nagyon nyomós oka annak, hogy a tér szimbolikus használata megerősödött. A romániai hivatalos „haza” fogalommal párhuzamba állítva, néha annak ellenében megteremtődött saját kisebbségi használatra a „szülőföld” fogalma, amely már azt a földrajzi területet jelentette, amelyet a kisebbségi magyarság a sajátjának tekintett. Mindez még erőteljeseben a territorializáció és a szimbolikus térhasználat irányába vitte el az identitásépítés mechanizmusait. Így például az 1968-as romániai adminisztratív területrendezés során létrehozott Harghita megye esetében ez volt a legfontosabb eszköztára a térbeli-regionális identitás megteremtésének, ami ugyanakkor erőteljesen kapcsolódott egy kisebbségi etnikai identitáshoz is (lásd Biró – Bodó, 1992 a., b).

A 80-as évektől kezdődően a fent leírt gyakorlat már csak nagyon visszafogott formában működött tovább. Tiltás alá esett szinte minden olyan etnikai markerszerepet játszó elem nyilvános használata (különösen a szimbólumok és a szimbolikus cselekvések), amely a többségi (román) nemzet mellett más etnikumokat is megjelenít-

hetett volna. A társadalom nyilvános szférájából kiszorult a magyarság nemzeti szimbólumainak az a tárháza is, amelyet korábban működtetni lehetett. Jellegzetes példa, hogy a nyolcvanas évek második felében a hivatalos írott nyelvhasználatban nem lehetett többé magyarul leírni a helységek nevét sem. A nyolcvanas évek második felére gyakorlatilag működésképtelenné vált a nyilvános tér szimbolikus használata.

Az adott körülmények között nyilvánvalóan a nemzeti identitásépítés is visszavonulni kényszerült a privát szférába. A családi szocializáció találta meg ebben a helyzetben azokat a módokat, amelyek által az etnikai identitáshoz kapcsolódó szimbólumhasználat – titkosított, szerényebb, nem ceremonikus formában – részlegesen működhetett. Ehhez kapcsolódtak még olyan munkahelyi „ünnepi” alkalmak, amelyeknek kereteiben az identitás részben helyhez kötött és ceremonikus részben diszkurzív mintázatai metaforikus nyelvi formákba, kifejezésmódokba, kvázi-nyilvános helyzetekbe bújtatva valamelyest kárpótolták a résztvevőket azért a veszteséért, amit a nyilvános térben való kibontakozás hiánya okozott.

Ezek voltak azok a közvetlen előzmények, amelyek után, a rendszerváltást követő szimbolikus térfoglalási emények kibontakoztak. Ebben a kontextusban kell értelmezni az új helyzetet, amelyben a tiltásoktól és a rejtőzködés kényszerétől megszabadulva, a nemzeti identitásépítő események kiléptek – még pontosabban egyik napról a másikra „kitörték” – a társadalmi nyilvánosságba, és ceremonikus eseményekké válva igyekeztek a nyilvánosságból minél nagyobb területet, minél több teret szimbolikus elfoglalni és beélni.

A rendszerváltás utáni időszak első szakasza: kitörés és rehabilitáció

Amint azt A. Gergely András is kiemeli a tér használatával kapcsolatos szakmai megközelítéseket is áttekintő tanulmányában (A. Gergely 1997), a rendszerváltás időszakában a politikai tér társadalmivá válik, az átmenet társadalmi rítusaiban a régi jelképrendszerhez képest szokatlan újszerű interpretációk termelődnek ki, az általános térből kiválasztódnak a „kitüntetett terek”. A székelyföldi térségben a térhasználatnak ezt a változását és hangsúlyosan szimbolikussá válását – az 1989-es romániai társadalmi változást követően – nem csupán az úgynevezett régi rendszertől való eltávolodás ösztönözte, hanem ehhez kapcsolatosan a kisebbségi (magyar) önkifejezési lehetőségek felszabadulása is.

Az első korszakot 1990-től 1995–1996-ig lehet datálni, és a kirobbanás korszakának, a rehabilitálás idejének lehet nevezni. A rendszerváltás után a rejtőzködő, a privát vagy kázi-nyilvános szférába visszaszorult etnikai identitás hirtelen kilépett/kiléphetett

a nyilvános térbe. Az identitás nyilvános felmutatása, építése ceremonikus helyzetek sokaságát generálta, és számtalan szimbolikus térmegjelölési eseményt hozott létre.

Az itt élő magyarság igyekezett a társadalom nyilvános terében is megmutatni önmagát, demonstratív módon vagy ceremonikus keretbe helyezve az önfelmutatás gesztusait. A ceremonikus jelleg egyszerre kifelé és befelé is működött: kifelé a cél az volt, hogy a többségi nemzettel szemben szerezzon érvényt követeléseinek, amelyeket az ország határain belüli markáns jelenléte, az ezen a helyen a múltban betöltött történelmi-társadalmi szerepe által jogosnak vélt. Befelé pedig az ünnepi, ceremonikus keretben történő megjelenések arra szolgáltak, hogy az ünnep által a közösség ráláthasson önmagára (Bahtyin 1982), megmutathassa azokat a szimbólumokat, melyek az összetartozást és a térhez kapcsolódást jelképezték. Ezek voltak az 1989 után következő időszak szobor- és emlékműavatásai, emléktábla-, kopjafaállításai, iskolanévadásai, és azok az ünnepek, amelyek ezeket az eseményeket kísérték. Ide sorolhatók ugyanakkor a magyarság jogaiért szervezett tüntetések, demonstrációk is. A rendszerváltás utáni időszak erőteljes etnikai öndefiníciós gyakorlatokat hívott életre, és ebben a gyakorlatban a nyilvános, fizikai tér szimbólumokkal, ünnepekkel, ceremóniákkal való megjelölése központi szerepet kapott.

Ebben a periódusban maga a kilépés, annak eufóriája játszotta a legfontosabb szerepet. A nemzeti identitás szimbolikus tárgyai, a jelképek, a narratíva elemei kilépnek a nyilvános térbe, és ebben a gesztusban ekkor még nem is a tér játssza a legfontosabb szerepet, hanem maga a kilépés, a szabaddá válás mozzanata. Ezzel magyarázható, hogy ebben a periódusban, de különösen annak legelső szakaszában általában a már meglévő nyilvános terek elfoglalása volt a cél. A tér és emlékezet kapcsolata ekkor még nem töltött be elsőrendű szerepet. A nemzeti múlt, azok eseményeire vagy szereplőire történő emlékezés, amely a helyeknek a Nora-féle „emlékezet helyei” szerepet adta volna, ebben a korszakban még nem volt jelentős. Sokkal nagyobb jelentősége volt annak, hogy a kilépés a nyilvános helyeket visszahódítsa egy korábbi elnyomó hatalomtól, és azt a maga használatára tegye alkalmassá. A terek alkalmassá kellett hogy váljanak a demonstrációknak a megjelenítésére, olyan helyekké kellett válniuk, ahol a közösségi jogok követelése megtörténhetnek. Jellemző példa erre a települések azon központi tereinek (főtereinek) elfoglalása, kisajátítása, ceremonikus-szimbolikus helyként való rendszeres működtetése, amelyek korábban a hatalom által kisajátított és ellenőrzött terek voltak, de hasonló szemléletes példa az is, ahogyan minden település magyar lakossága kiválasztott és következetesen „fölepített” egy teret a maga számára a Március 15-i ünnepi események lebonyolítása céljából. (A kétféle térfoglalás elemzését részletesebben lásd Bodó 2016: 58–63).

Az ilyen példák azt mutatják meg, hogy a szocialista korszakból örökölt tereket, amelyek egy korszak sajátos ideológiai jelentésével volt felruházva, az emberek miként veszik át, sajátítják ki, hódítják meg, miként alakítják át a használat által új jelentések hordozójává. A tér egyrészt a társadalmi nyilvánosság teréből kitiltott értékek felmutatására vált így alkalmassá, másrészt az etnikai identitás nyilvános térben való építését is elindította. Harmadrészt pedig előrevetített egy olyan mozzanatot, amely néhány évvel később vált hangsúlyossá az ünneplések alkalmával: a helyi és regionális identitás-építést.

Második szakasz: terjeszkedés, új szimbolikus helyek és események létrehozása

A kilencvenes évek közepétől kezdve egy módszeres térépítésnek lehetünk tanúi. Az előző korszakban elsősorban a már meglévő helyek elfoglalása, szimbolikus birtokbavétele, jelentésük megváltoztatása, az új funkcióra alkalmassá tétele volt a hangsúlyos. A helyek elfoglalása után az a korszak következett, amikor a szimbolikus birtokbavétel egyre szélesebb területekre terjeszkedett ki, egyre szélesebb hálóval kívánta beborítani a térséget. A tér szimbolikus elfoglalása kifejezetten a magyar identitásépítés nyilvános gyakorlata lett, ugyanakkor egyre nagyobb hangsúlyt kapott benne a lokalitások saját identitásának az építése, a megjelenítése is. A lokális identitás ebben a korszakban úgy jelent meg, mint ami egy nagyobb identitáskonstrukcióba akar be tagolódni, nevezetesen egy „nagy magyar” identitásba. Ezekre az évekre – a 90-es évek közepétől kb. 2010-ig – esik a rengeteg szobor- és emlékműállítás, kopjafák és székelykapuk felállítása, emléktáblák elhelyezése, intézménynévadások (elsősorban az iskolákra jellemző), utcanevek megváltoztatása. Ugyancsak ekkor történik meg az egyes helységek régebbi emlékműveinek, szimbolikus helyeinek a rehabilitációja. Ezekhez a gyakorlatokhoz ugyanakkor mindig ceremóniák, ünnepek kapcsolódnak, és ezek az ünnepi alkalmak a magyar identitás felmutatása mellett tudatosan a lokalitást is igyekeznek megjeleníteni és megerősíteni. Az ünnepi alkalmak formalizálódnak, kevesebb bennük a spontán elem, sőt, a spontaneitás teljesen el is tűnik. Kialakulnak a forgatókönyvek, amelyek pontos és ismétlődő előírások szerint szervezik meg az ünnepi alkalmakat.

A lokalitás markáns megjelenítése több aspektusban is tetten érhető. Az egyik az a törekvés, amely azt a tudatosságot jelzi, hogy ebből a folyamatból nem szabad kimaradni. Az a lokalitás, amely nem rendelkezik valamilyen kiemelt térrel, ünnepi alkalmak megrendezésére alkalmas térbeli konstrukcióval, annak nincs megragadható, megjegyezhető, beazonosítható jellege, ezáltal jelentősége csökken. Ha nincs, ahol megünnepegni a magyarság nagy eseményeit felidéző alkalmakat, akkor az a lokalitás nem tud

bekapcsolódni a nagy magyar identitáskonstrukcióba, és ha nem válik annak részesévé, nehezen talál magának olyan sajátos identitáselemet, amely által megmutathatja magát. Az egyediség kérdése ebben a momentumban még nem olyan erős, ez a későbbiekben válik fontossá.

Másik aspektusa a helyi identitásépítésnek a saját, lokális szimbolikus értékek térben való megjelenítésében mutatkozik meg. A lokalitások (a térség városai, falvai) két úton is keresik ezeket a lehetőségeket: egyrészt impozáns helyeket igyekeznek kialakítani a nagy ünnepek megtartására, ezek jellege még viszonylag „semleges”, vagyis nem kimondottan az illető megemlékező ünnephez kapcsolódik saját tárgyi szimbolikájával. (Ide tartoznak például a majdnem minden faluban megtalálható világháborús emlékművek, amelyek rendbetétele, kibővítése alkalmassá teszi a fizikai teret bármilyen ünnep lebonyolítására, legyen szó Március 15-ről, az ötvenhatos forradalomról, vagy valamilyen helyi ünnepről.) Másrészt felkutatja azokat a helyi személyiségeket és/vagy eseményeket, amelyek a lokalitás saját szimbolikus értéktárából származnak, és ezeknek állítanak emléket a nyilvános térben. Ebben a második típusú törekvésben nemcsak a kifele történő megmutatkozás gesztusa van benne, hanem a helyi identitás befele történő építkezése is: a helyi közösségi tudatba bevinni azokat a helyi értékeket, amelyek eddig nem voltak ismertek az ott élők számára, ezzel mintegy erősítve a helyi identitástudatot.

A fenti szimbolikus térfoglalási praxisok – mivel hosszú periódusban zajlanak és nagyszámú térfoglalási eseményt és nagyon sok nyilvános térben elhelyezett szimbólumot tartalmaznak – nagyon sokfélék is. A legfontosabb típusok és példák a következők:

Régi emlékhelyek, megnövekedett jelentőséggel

Jó példa erre a Madéfalvi veszedelem Siculicidium emlékműve, amely az 1764-es madéfalvi vérengzésnek állít emléket. Az emlékmű (1899-ben állították) körül régebb is szerveztek ünnepeket, a nyolcvanas években viszont itt sem volt lehetséges a szervezett megemlékezés. A rendszerváltás után a rejtőzködésből kilépő nemzeti identitásépítés egyik momentumuma volt a minden évben változatlan intenzitással megünnepeelt évforduló. Az eseményen évről évre egyre nagyobb számban jelentek meg a helyiek mellett a romániai magyarság politikai szereplői, akik az eseményen lehetőséget láttak a megmutatkozásra. Az ünnep növekvő dimenzióját jelzi, hogy magyarországi politikai személyiségek is alkalmasnak találták az alkalmat és a helyszínt az időnkénti megmutatkozásra. A madéfalvi vérengzés 250. évfordulója jó alkalom volt a helyiek számára, hogy nagyszabású rendezvénysorozatot szervezzenek a kerek évforduló tiszteletére, a fizikai teret pedig, amely az emlékműnek ad helyet, tovább bővítették, és

más helyszíneken is ide kapcsolódó rituális tereket hoztak létre. Ezt az igyekezetet már erőteljes lokális identitásépítési szándékok vezérik.

A nyergestetői emlékmű, az 1848-as szabadságharc helyi tragikus kimenetelű eseményének állít emléket. Az emlékművet 1897-ben állították, stílusában az előzőekben tárgyalt emlékművet idézi. A rendszerváltás után itt is minden évben nagyszabású ünnepeket tartanak, amelyeken a madéfalvi veszedelem megünnepléséhez hasonló módon képviseltetik magukat mindazok a közéleti-politikai személyiségek, akik a közösség előtti legitimitációt szeretnék megszerezni maguknak. A helynek ebben az esetben is megvan a kettős kötődése: egy összmagyar és egy lokális kötődés együttese valósul meg benne. A hely további bővülése már némileg eltér ettől a szándéktól: a rendszerváltás utáni években az emlékművel átellenben lévő magaslaton kopjafák sokaságát állították fel különböző szervezetek, egyesületek és magánszemélyek, ezzel mintegy keresve saját maguk számára a lehetőséget, hogy egy szakralizált helyhez kapcsolódva erősítsék pozíciójukat.

Új emlékművek, emlékezhelyek

Ebből a típusból nagyon sok épült a jelzett időszakban. Azt mondhatjuk, hogy ezeknek az emlékhelyeknek a létrehozása töltötte be leginkább azt a funkciót, amely azt célozta, hogy a Székelyföldet teljes egészében beborítsa egy sűrű szövésű szimbolikus háló, amely a térségnek a helyhez való viszonyát, az ahhoz való jogát jelenítheti meg. Jellegetes példa a Márton Áron püspökhöz kapcsolódó helyek és események kiépítése. Márton Áron nevét több emlékhely is megkapta, számos városban áll szobra, szülőhelyén, Csíkszentdomokoson emlékhelykomplexumot alakítottak ki. Iskolákat neveztek el róla, emlékünnepeket, konferenciákat tartanak tiszteletére. A szimbolikus térfoglalás ebben az esetben széles spektrumban működik, mivel a múltbéli neves személyiség, akinek nevéhez kötődnek a helyek, nemcsak a szülőfalu és nemcsak a Székelyföld vonatkozásában jelentéssel, hanem egész Erdélyre vonatkoztatva is.

Egy másik példa: a csíkszeredai 1956-os, Gloria victis nevet viselő szobor az 1956-os forradalom helyi áldozatainak állít emléket. Létrehozása egyértelműen megfelel annak az előzőekben már jelzett igyekezetnek, amely a megemlékezés, a szimbolikus térfoglalás szándékához kíván egy helyet kialakítani. Az emlékművet 2007-ben állították annak a szándéknak megfelelően, hogy a településen legyen egy olyan hely, ahol az 56-os eseményekre való megemlékezést meg lehet tartani. A hely szimbolikus elfoglalása, emlékezhellyé alakítása óta az 1956 emlékéhez kapcsolódó rendezvények grandiózusabbak lettek, megjegyzendő viszont, hogy az utóbbi néhány évben visszafogottabbá váltak, kevesebb résztvevőt vonzanak.

Régi és új helyek, csökkenő jelentőséggel

Ebbe a kategóriába sorolható a csíkszeredai Petőfi-Bálcescu szoborpáros. A csíkszeredai első Március 15-i ünnepeknek ennek a szoborpárosnak helyet adó téren bontakoztak ki, és az itt végbemenő spontán szimbolikus térfoglalás jól példázta az identitásépítés nyilvános működését. Az elkövetkező időszakban a március 15-i ünnepek helyszíne a városban sokat változott. A szoborcsoport helyzete is átalakult, a vár előtti parkosított tér néhány éve alapos felújításon esett át, aminek egyik következménye a szobrok áthelyezése lett. Ezáltal viszont elveszítették a térben elfoglalt szimbolikus, domináns pozícióikat.

Arra is van példa, hogy a helyi identitásépítés szimbolikus mozzanata igen rövid életű sikerrel jár. Domokos Pál Péter, csíksomlyói születésű néprajzkutató, emblematikus személyiség szobrát a csíksomlyói templommal szemben állították fel 1998-ban. Mint a hely szülőtte, a helyi identitás megerősítésének, építésének egyik szimbolikus kifejezője kellett volna hogy legyen, ugyanakkor néprajzgyűjtői tevékenysége a Székelyföld és az összmagyarság kiemelt személyiségévé is avatja. A szobor és a tér tervezői, kivitelezői viszont nem számoltak azzal, hogy egy már „foglalt”, szimbolikus jelentéssel már erősen megterhelt helyet választottak ki. A kegytemplom, az előtte lévő tér a csíksomlyói búcsú szakrális kompozíciójának egyik része, így nem csoda, ha a szobor ezen a téren nem tudta betölteni a neki szánt szerepet, az erősebb rituális komplexum eljelentéktelenítette, elnyomta azt. Később új helyre költöztették, egy félig zárt, mindenképpen jelentéktelenebb térbe. Az eredeti elképzelésekhez képest jelentősége soha nem tudott megerősödni, jelentésképző, szimbolikus szerepe nem is alakulhatott ki.

Amikor a hely keresi a nevét

Ez a típus olyan helyzeteket mutat, amikor a lokalitás keresi azt a múltbéli eseményt vagy személyiséget, amely köré emlékezethelyet alakíthatna ki. Az iskolanevadások területén lehet a leginkább megfigyelni ezt a jelenséget. A névválasztás két elképzelés mentén történt. Vagy egy, a magyar kultúrában jól ismert személyiség nevét vette fel az iskola, vagy az illető település egy ismert, híres személyiségét választották névadóként. A névadások első hullámában gyakrabban került sor az első változatra. Azóta elterjedtebbé vált, a lokális identítások megerősítési törekvéseivel összhangban, a második változat. Azonban nem minden település bővelkedett olyan neves személyiségekben, akik alkalmasak lettek volna a névadó szerepre. A helyi lakosok sem minden esetben fogadták egyértelmű megelégedéssel a névválasztást, így a lokális identitás építésében ezek a névadások gyakran nem tudták betölteni a kívánt szerepet.

* * *

Összeségében erről az időszakról elmondható, hogy az emlékezet helyeinek kiépítése sikeresen alapoz már meglévő emlékhelyekre, amikor már meglévő, de hosszú ideig a szimbolikus-ünnepi használatától eltiltott helyekről van szó. Akkor is működ-tethető a mechanizmus, amikor olyan történelmi eseményhez vagy személyiséghez kapcsolódik a szimbolikus térfoglalás funkciója, amelyhez ugyan nem kapcsolódtak eddig emlékhelyek, de a kollektív emlékezetben él, vagy könnyen feléleszthetően jelen van az illető esemény vagy személyiség.

A szimbolikus térfoglalás gyakorlatának ilyen mérvű szétterjesztése nagyon sok esetben annak a mechanizmusnak a fordított működését mutatja, amelyet Pierre Nora az emlékezet helyeinek megalkotásában, működésében kimutat. Nora szerint (Nora 1999) az emlékezet helyei a feledés ellenében jönnek létre, és tulajdonképpen egy történelmi esemény vagy személy számára keresik meg a térbeli kifejeződés lehetőségét, hogy ezáltal megmentsék azt a feledéstől. A mi esetünkben a lokalitások szimbolikus térfoglalási praxisai nem a személyeknek és neveknek alakítanak ki helyeket, hanem a helyhez rendelik hozzá a személyeket és az eseményeket, amelyek a közösség múltjából „lépnek elő”. Nem a múltbéli jeles személy és esemény jelenik meg a térben és szakralizálja ezáltal a teret, hanem egy szakralizálási szándék keresi meg magának a megfelelő, szimbolikussá tehető személyt/eseményt, és alakítja ki a rá emlékezés praxisait a térben. Nem az emlékezés kényszere alakítja ki a helyet, hanem a hely keresi meg magának azokat a szimbólumokat, amelyek által emlékezetessé teszi önmagát, alkalmassá arra, hogy ünnepek, a helyet megjelölő, elfoglaló és szakralizáló események játszódjanak le ott.

Ez a törekvés nyilván nem minden esetben sikeres. Vannak helyek, ahol jól betölthető a fenti funkció, a helynek sikerül egy folyamatos és rendszeres megemlékező szerepet adni. Máshol csupán a hely létrehozása történik meg, majd később csökken jelentősége, elhalványul a neki szánt jelentés. De az is megtörténik, hogy a kialakított szimbolikus hely semmilyen aktivitást nem vonz magához, nem válik élővé, a neki szánt funkció betöltésére alkalmatlan marad.

Harmadik szakasz: integrálódás és individualizáció

A székegyföldi szimbolikus térhasználatban az utóbbi 4-5 évet tekinthetjük a folyamat harmadik szakaszának. Ebben az időszakban is felbukkanak még az első korszakra jellemző rehabilitációs tendenciák, amelyek kisebb súllyal ugyan, de a második szakaszban is kimutathatók voltak. Még mindig megjelennek olyan ötletek, kezdeményezések, hogy „állítsunk vissza” valamit, vagy elevenítsünk fel olyan eseményeket,

amelyek valamikor korábban fontosak voltak, de mára feledésbe merültek. Az ilyen kezdeményezések és események száma, társadalmi súlya ma már nyilván kisebb, mint az 1990-es évek első felében. A szimbolikus helyek vagy szimbolikus súlyú személyiségek újrafelfedezése mellett megjelenik a település neves épületeinek rehabilitációja is. Ugyanakkor részben folytatódik a második korszak domináns trendje, az új szimbolikus helyek, események létrehozása is. Ez a folyamat sem állt le a harmadik szakaszban, azonban szerepe, társadalmi súlya már ezeknek is sokkal kisebb. Jellegzetes példa erre a farkaslaki Gordon tetőn fölállított Krisztus-szobor, amelyet a kezdeményezők szerettek volna székellyföldi léptékű szimbolikus fókusszá avanszálni, azonban egyelőre a lokális léptékű elfogadtatás is csak részlegesen sikerült. Nem utolsósorban részleges folytonosság tapasztalható a térségi médiadiskurzusban is. A média arra törekszik, hogy minden szimbolikus térfoglalási eseményről kötelező jelleggel, kiemelt hírként számoljon be. A bemutatások módja (hangnem, terjedelem, témakezelés, értékelés stb.) is több vonatkozásban emlékeztet a korábbi időszakra.

A szimbolikus térhasználat új trendjei

Megvizsgálva a harmadik szakasz szimbolikus eseményeit, két olyan trendet figyelhetünk meg, amelyek ezekben az években kerültek hangsúlyosan előtérbe, és amelyek a szimbolikus térhasználatot, az identitásépítési gyakorlatot meghatározzák, ugyanakkor teljesen mássá teszik, mint ahogyan azt az előző két szakasz kapcsán láthattuk. Az első trend azzal kapcsolatos, hogy a szimbolikus térhasználat eseményei egyre fokozottabban mértékben átgondolt, szervezett, pragmatikus, integratív jellegű társadalompolitikai folyamatba rendeződnek, a második trend – amelynek bemutatásával részletesebben foglalkozunk – a szimbolikus térhasználat individualizációja. A következőkben röviden bemutatjuk ezeket a trendeket, hangsúlyozva, hogy mindkettő részletes szakmai elemzésre vár.

1. Szerkezeti és diszkurzív integrálódás

Az első trend – a szimbolikus térhasználat eseményei integráló jellegű, pragmatikus térségi társadalompolitikai folyamatba rendeződnek – két területen mutatható ki.

Az egyik a szimbolikus térhasználat eseményeinek egyfajta „fókuszálódása” abban az értelemben, hogy egyre nagyobb mértékben integrálódnak egy székellyföldi léptékű teralapú identitásépítési folyamatba. A szimbolikus esemény vagy identitásépítési folyamat annál fontosabb, minél nagyobb mértékben fedi le a „Székellyföld” entitást, vagy pedig – amennyiben kisebb eseményről van szó – minél jobban jelzi/hangsúlyozza egy nagyobb, lehetőleg székellyföldi léptékű struktúrához való tartozást. A

szimbolikus események szerepét, társadalmi súlyát, gyakoriságát, a társadalmi nyilvánosságban megjelenített tematizációját az határozza meg, hogy milyen módon és milyen mértékben részei ennek a folyamatnak. Ezt nyilván maguk a folyamat szereplői is érzik, és igyekeznek kezdeményezéseiket átfogóbbá tenni, vagy legalább akként megjeleníteni. Ma már a szakmai rendezvények vagy a művészeti programok is nagyobb figyelmet és közéleti súlyt kapnak – és természetesen szimbolikus értéket és térségi identitáserősítő funkciót is –, ha „székelyföldinek” nevezik magukat. Megyenapok helyett az illetékesek igyekeznek Székelyföld Napokat szervezni, a három „székelyföldi” városból verbuvált szimfonikus zenekar, a térségi képzőművészeti kiállítás, a szakmai konferenciasorozat, az agrárkiadvány, a gasztronómiai lap, a vadászegyesület és vadászati múzeum, a néptáncsoport, a grafikai biennalé mind a „székelyföldi” jelzőt ölti magára. A madéfalvi emlékünnepek szervezői is olyan felhívást tesznek közzé, amely arra biztat, hogy az emlékműnél szervezett ünnep napján minden székelyföldi település valamilyen módon – a távolból, saját rendezvénnyel, ünnepi gesztussal – kapcsolódjék be az eseménybe. Mindez együttesen azt eredményezi, hogy a térségi szimbolikus térhasználat fokozatosan, lassú lépésekben ugyan, de hierarchiába szerveződik. A korábbi pontszerű gyakorlat, amelyben gyakorlatilag bárki bármit kezdeményezhetett, és az egyes kezdeményezések szerepét, súlyát maguk a szervezők próbálták megadni, fokozatosan egy strukturáltabb identitásépítési rendbe, keretbe szerveződik. Ez a térségi léptékű identifikációs folyamat a szimbolikus térhasználat szemszögéből azért fontos fejlemény, mert ez az integrációs keret az egyes szimbolikus eseményeket – nyíltan vagy implicit módon – elhelyezi, besorolja és rangsorolja, a besorolástól függően értékeli, támogatja és legitimálja. Ugyankor kisebb vagy nagyobb mértékben leválasztja arról a konkrét helyről, amely a térhasználat fizikai terét képezi, és diszkurzív szinten egy nagyobb, tágabb térhez kapcsolja azokat.

Ennek a trendnek további fontos jelemzője, hogy a szimbolikus események előkészítésében, szervezésében és lebonyolításában egyre nagyobb mértékben jellennek meg a professzionalizálódás és a közvetlen gyakorlati hasznosítás elemei. Jellemző példája ennek a térség történelmével kapcsolatos tankönyv megjelentetése, a kultuszépítési trend megerősödése, a szimbolikus elemeknek és eseményeknek a konkrét helyi fejlesztési programokba való bevonása vagy a szimbolikus elemekre alapozó helyi desztinációépítés. Ezekben a folyamatokban a szimbolikus térhasználat eseményei és alkotóelemei elveszítik a korábbi időszakokra jellemző strukturáló funkciójukat/erejüket, és egy átfogóbb, pragmatikusabb térségi folyamat tartozékaivá, eszközeivé válnak.

Az integrálódás másik szintje a szimbolikus térhasználatához kapcsolódó diskurzusokhoz kapcsolódik, különösen annak a hivatalos, illetve a médiákban megjelenő

változatához. A térségi szimbolikus térfoglalási eljárásokat áttekintő korábbi tanulmányunkban (Bodó – Bíró 1997: 329–331) már utaltunk arra a jelenségre, hogy a szimbolikus eseményekre irányuló interpretációs gyakorlatnak két, egymástól elkülönült színje alakul ki. Az első esetben a diszkurzív gyakorlat az ünnepi eseménysor szerves része. A második esetben a diszkurzív szint értelmezési burokként települ rá az esemény egészére vagy egy eseménnytípusra, eseménysorra, és ezzel az interpretáció olyan burkot képez, amely a tényleges esemény helyére lép. Ennek a váltásnak az lesz az eredménye, hogy a szimbolikus eseményről szóló újságcikk nem az eseményt jeleníti meg, hanem annak az ideáltípusát. Az alkalmazott eljárásokkal (dimenzióeltolás, általánossal való helyettesítés, definíciós mozzanatok halmozása stb.) itt nem foglalkozunk, csupán jelezzük, hogy ezeknek a műveleteknek a nyomán a szimbolikus térhasználat eseményei – konkrét megvalósulásuktól függetlenül – jónak és értékesnek minősülnek, az események diszkurzív síkon mindig nagyobb teret fognak át mint a valóságban, az eseményekhez explicit vagy implicit módon hozzárendelődik a sérthetlenség és az etnikai tisztaság érzete vagy elve.

Míg ez a diszkurzív megkettőződés az első és a második szakaszban csak részlegesen volt jelen, a harmadik szakaszban gyakorlatilag minden szimbolikus térhasználat kötelező kísérőjévé válik. A diszkurzív szint egyre nagyobb mértékben elválik a ténylegesen lejátszódó eseménytől. Adiszkurzív szint is keretté válik, amely nem csupán bekebelez minden eseményt, hanem azok számára általános megjelenési – és egyben értelmezési – móddá is válik.

Ennek a folyamatnak az lesz az eredménye, hogy a szimbolikus térhasználat síkján a szervezeti és a diszkurzív keret az események résztvevői számára fogyasztási térként, szimbolikus termékkínálatként jelenítődik meg, amelyen belül – a kertetek tiszteleben tartása mellett – az egyéni vagy kiscsoportos fogyasztás sokféle módját lehet gyakorolni. Lehetőség nyílik arra, hogy a szimbolikus események résztvevői a maguk egyéni igényei szerint éljenek a keretek kínálta lehetőségekkel, és terepmunkánk tapasztala arról győző meg, hogy élnek is az individuális használat lehetőségével.

2. Individualizáció a szimbolikus térhasználatban

Ha egymás mellé állítjuk az első, illetve a mostani szakasz szimbolikus eseményeiben tapasztalható egyéni magatartások mintázatait (cselekvések, térhasználat, időhasználat, öltözet stb.), akkor a különbség nagyon lényegesnek mutatkozik.

1. táblázat. Egyéni magatartások mintázatainak változása

	Első szakasz	Harmadik szakasz
Szimbolikus hordozók megjelenítése	Közösségi	Egyéni
Időtagolás	Közös, szabályozott	Egyedi, efemer
Szabályozó elv	Az esemény szerkezetének autoritása	Egyéni igények
Cselekvések	Kollektív	Egyedi vagy kiscsoportos
Rendezőelv	Ideológia vagy közösségi cél	Érzelem vagy egyedi viszonyulás
Domináns tartalom	Politika	Kikapcsolódás
Viselkedés szabályozója	Közösségi fegyelem	Egyéni szabadság
Térhasználat	Kötött, rituális	Szabad
Az esemény jellege	Inkább ritualizált	Inkább profán
Szerepvállalás jellege	Hozzájárulás, az „adás” gesztusai	Részesedés, a szerzés gesztusai
Az eseményhez való viszony	Mechanikus engedelmesség	Kezdeményezőkézség

Forrás: Saját szerkesztés, 2017

A táblázatban foglaltakkal arra utalunk, hogy a szerkezeti és diszkurzív keretként működő szimbolikus eseményekben jelentős mértékben megnövekedett az esemény egyéni beélésének a lehetősége és gyakorlata. Ebben a változásban a szingularizáció térnyerését látjuk, a kötelezettségek helyett az önmegvalósítás kerül előtérbe, a teljesítmény helyett a fogyasztói magatartás és az önmagunkra hivatkozó cselekvésmód (Alain Ehrenberg gondolatmenete, idézi Takács 2015: 14). Ebben a helyzetben a cselekvést nem a közösséghez való igazodás legitimálja, hanem egyre nagyobb mértékben a saját tapasztalat, a szubjektivitás, és az egyén nem a rend és a fegyelem, az egymáshoz való hasonulás terminusaiban határozza meg/éli át az adott helyzetet, hanem az érzelmek nyelvén. A szimbolikus események résztvevőire is jellemző lesz, hogy az eseményben a személyes igényeik és érdekeik kifejezését helyezik előtérbe, a kevésbé intézményesített magatartásformákat részesítik előnyben. Az öltözettől a szimbolikus

tárgyak használatáig, a beszédmódtól az arckifejezésig, a politikai-ideológiai tézisekhez való viszonyulástól a térhasználatig egyaránt arra törekednek, hogy helyet és formát teremtsenek az esemény egyedi (ritkább esetben kiscsoportos) megélésének.

A szingularizációnak ezek a formái a vizsgált térségben fáziskéséssel jelentkeztek abban az értelemben, hogy az 1989-es romániai változást követően a kisebbségi létehez kapcsolódó rehabilitációs folyamatok kaptak prioritást, amelyek a vagyonszerkezetek visszaállításától az etnikai identitásig minden területet átfogtak (ezt a rehabilitációs fázist láthattuk a szimbolikus térfoglalás első szakaszában is). Ugyanakkor azt tapasztalhatjuk, hogy a szingularizáció jelei eltérő mértékben mutatkoznak meg életkori csoportok, iskolázottság, lakhely, társadalmi és anyagi státus szerint is. Ennek a váltásnak nyilván nem a szimbolikus térhasználat az egyetlen megjelenési tere, az azonban mindenképpen figyelemre méltó jelenség, hogy ebben a dimenzióban milyen nagy szerepe van. Ha közelebbről megvizsgáljuk az olyan nagy szimbolikus súllyal „felruházott” eseményeket, mint az Ezer Székely Leány Napja, a Székely Vágta, a Székelyföld Napok, a Székely Termékek Vására, a falunapok, térségi és helyi búcsúk sora, az évjárat-találkozók, akkor látjuk, hogy ezek az események látványosan példázzák azt, hogy szerkezeti-diszkurzív keretként működnek a perszifikált eseménybeélés/ eseményhasználat számára. A keretek iránti társadalmi igény egyértelműen erős, a résztvevők száma növekszik. Ugyanakkor a beélés módja már nem, vagy egyre kevésbé szabályozott. A szervezők számára a sikeresség mércéje a résztvevők nagy száma. Az események belső szerkezete tagolódik, míg korábban a főszereplők hierarchia szerint rendeződtek (térben elfoglalt hely, szerepek sorrendje stb.), ma már több és többféle szereplő van, akik külön-külön igyekeznek érvényesülni. Változás az is, hogy a főszereplők és a tömeg közti strukturált viszony megszűnik: a szereplők a maguk módján próbálják játszani szerepüket, a résztvevők a fogyasztók passzív szerepét veszik át. Az eseményekben megjelennek az olyan szereplők is, akiknek a funkciója már nem a „felmutatás”, az azonosulárá való felszólítás, hanem a szórakoztatás. A résztvevőknek az esemény egészéhez való kapcsolódása, az esemény „megélése” egyéni módon, más résztvevőktől függetlenül történik. Fontos változás az is, hogy az esemény beélésnek ez a módja magát a keretet nem erősíti, mert ezek az egyéni magatartások nem részei a keret kialakításának vagy fenntartásának. Akeret használatának módja elkülönül a keret működésétől: ha valaki kilép az eseményből, akkor az nem befolyásolja az esemény menetét, mert egyéni magatartása elve nem volt része az esemény szerkezetének. A szervezők nem az esemény résztvevőinek integrálására törekednek (eltérően az első és a második szakasz eseményeitől), hanem arra, hogy fokozatosan tágítsák a kereteket

(vagy gyarapítsák a keretek számát, minél több résztvevőnek biztosítsanak belépési, bentlevési lehetőséget.

Ha meg akarjuk határozni a harmadik korszak szimbolikus térhasználati eseményeinek a jellegét akkor azt mondhatjuk, hogy ezek az események a kereteiket tekintve szimbolikusak, a beélés módját illetően közelítenek a hétköznapi események fogyasztási gyakorlatához. Hangsúlyosan etnikai keretekben etnikai tartalmak egyéni fogyasztása zajlik. Ezeknek az eseményeknek a társadalomszervező, társadalomépítő szerepe csak kismértékű lehet, azon egyszerű oknál fogva, hogy a résztvevők cselekvései nem épülnek bele a keretek kialakításába, azok fenntartásába vagy utólagos értelmezésébe. Ez a szimbolikus térhasználati gyakorlat úgy generál individuális fogyasztást, hogy a fogyasztási gyakorlatba nem visz bele intézményesülési elemeket, a szimbolikus esemény nem működik „sturkturális hatalomként” (Foucault 1984). Ha azt a kérdést tesszük fel, hogy ennek a társadalmi gyakorlatnak a térségre nézve milyen következménye lehet, akkor kétféle válaszlehetőség adódik. Az egyik: ez a gyakorlat mintegy felkészíti a térség népeességét az Ernesto Laclau (Laclau 2011) által elemzett populista modellek befogadására, a szimbolikus térhasználat gyakorlata és eszköztára egy etnikai jellegű populizmus részévé válik. A másik változat szerint az egyéni fogyasztásnak keretet adó szimbolikus térhasználat fokozatosan „elfogy” azon egyszerű oknál fogva, hogy a keretként működő szimbolikus esemény nem generál a résztvevők számára társadalmi elismerést, ezért a társadalmi elismerés iránti igény megélése (amelyet csak a kollektivitás adhat meg, lásd ezzel kapcsolatban Pierre Rosanvallon gondolatmenetét, idézi Takács 2015: 22) idővel más területre tevődik át.

Hivatkozott irodalom

Bahtyin, Mihail (1982):

Francois Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Biró A. Zoltán et al (szerk.) (1987):

Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklórizmus köréből. Bukarest: Kriterion.

Biró A. Zoltán (2006):

Szakmai szintézis a székegyföldi térségben végzett, a szimbolikus térbeéléssel, az identitás-építési folyamatokkal kapcsolatos kutatási programok és szakmai publikációk eredményei alapján. KAM–Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, kézirat.

Biró A. Zoltán – Bodó Julianna (1992 a):

A „hargitaiság” – egy régió identitásépítési gyakorlatáról. *Átmenetek – a mindennapi élet antropológiája*. 1.

Biró A. Zoltán – Bodó Julianna (1992 b):

La pratique d'édification culturelle d'une région. *Enquete d'identité. Civilisations* Vol. XLII. No. 2. 235–242.

Biró A. Zoltán – Oláh Sándor (2000):

Emlékmű – jelkép – identitás. Esettanulmány egy emlékmű újjáépítéséről. In Bodó J. (szerk.) *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. Helyzet Könyvek, Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó. 63–82.

Bodó Julianna – Biró A. Zoltán (1993):

Szimbolikus térfoglalási eljárások. *Antropológiai Műhely* 2. 57–86.

Bodó Julianna – Biró A. Zoltán (1997):

Szimbolikus térfoglalási eljárások. In Szabó M. (szerk.) *Szövegvalóság. Írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról*. Budapest: Scientia Humana, 305–332.

Bodó Julianna (1991):

Etnikai jelképek és identitás. In Ujváry Z. et al (szerk.) *Nemzetiség – Identitás*. Békéscsaba – Debrecen. 67–70.

Bodó Julianna (1995):

Március 15. Csíkszeredában. In Túros E. (szerk.) *Változásban? Elemzések a romániai magyar társadalomról*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 201–208.

Bodó Julianna (1999):

Ünnepi események és a média nyilvánossága. In Sárközy E. (szerk.) *Rendszerváltás és kommunikáció*. Budapest: Osiris Kiadó – Erasmus Közéleti Kommunikációs Intézet. 222–230.

Bodó Julianna (szerk.) (2000 a):

Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. Helyzet Könyvek, Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó.

Bodó Julianna (2000 b):

Szemponatok az ünnepelési gyakorlat vizsgálatához. In Bodó J. (szerk.) *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. Csíkszereda: Helyzet Könyvek, Pro-Print Könyvkiadó. 43–62.

Bodó Julianna (2000 c):

Ünnepi események és a média nyilvánossága. In Bodó J. (szerk.) *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. Helyzet Könyvek, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 184–199.

Bodó Julianna (2001):

Jelek a térben. Identitástermelés a Székelyföldön. In Tóth K. (szerk.) *Ezredforduló*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely. 56–63.

Bodó Julianna (2004):

A formális és informális szféra ünneplési gyakorlata az 1980-as években. Budapest: Scientia Humana, MTA PTI.

Bodó Julianna (2006):

Kultúra, szimbólum, identitás. In Bodó J. (szerk.) *Kultúra, térség, szaktudás. Képzési anyag rurális térségben dolgozó kulturális menedzserek számára*. Csíkszereda: Alutus Kiadó, 27–50.

Bodó Julianna (2014):

A nyilvános tér közösségi, ünnepi használata Székelyföldön. Nemzeti identitásépítés a nyilvános térben (DOMUS kutatási projekt, kézirat).

Bodó Julianna (2016):

A nyilvános tér közösségi, ünnepi használata Székelyföldön. Nemzeti identitásépítés a nyilvános térben. In. Bíró – Bodó J. (szerk.): *Székelyföldi társadalomtudományi kutatások a DOMUS program támogatásával*. Csíkszereda: Státus kiadó, 55–73.

Foucault, Michel (1984):

The Subject and Power. In Wallis, Brian (ed.) *Art after Modernism: Rethinking Representation*. New York: New Museum of Contemporary Art. 417–432.

A. Gergely András (1997):

A térszerveződés szimbolikus üzenetei. Térátélés és politika a kilencvenes évek elején. In Szabó M. (szerk.) *Szövegvalóság. Írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról*. Budapest: Scientia Humana, 287–304.

Gagy József (2000 a):

Bernády-szobor bajlatta városban. In Bodó J. (szerk.) *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. Helyzet Könyvek, Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 83–105.

Gagy József (2000 b):

Emlékmű Máréfalván. In Bodó J. (szerk.) *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. Helyzet Könyvek, Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 123–142.

Gagy József (2003):

Fehéregyháza. In: Bakó B. (szerk.) *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ, 19–44.

Gal, Susan(1991):

Bartok's funeral. Representation of Europe in Hungarian political rhetoric. In *American Ethnologist*. Vol 18. 440–458.

Gal, Susan (2000):

Bartók Béla temetése: Európa-kép a magyar politikai retorikában (Fordította: Szabó Márton). In Szabó Márton–Kiss Balázs–Boda Zsolt (szerk.) *Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó–Universitas, 133–177.

Hofer Tamás (1992):

Harc a rendszerváltásért szimbolikus mezőben. *Politikatudományi Szemle* 1. 29–51.

Hofer Tamás – Niedermüller Péter (szerk.) (1987):

Hagyomány és hagyományalkotás. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Intézet.

Hofer Tamás – Niedermüller Péter (szerk.) (1988):

Nemzeti kultúrák antropológiai nézetben. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Intézet.

KAM (1996):

Etnikai identitástermelés nyilvános térben. Szimbolikus térfoglalási gyakorlat a Székelyföldön. MTA OKTK kutatási összefoglaló. KAM–Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, kézirat.

KAM (2002):

Regionális etnikai jelképtár. Szimbolikus emlékbelyek, rituális terek, nyilvános tárgyi jelképek a székegyföldi régióban. MTA OKTK kutatás. KAM–Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, kézirat.

KAM (1999):

A szimbolikus események hatása a román-magyar relációra a Har-Kov térségben. KAM–Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, kézirat, összeállította Biró A. Zoltán.

Malkki, Liisa (2006):

Nemzeti földrajz: A népek gyökerei és a nemzeti identitás territorializálása a tudományos irodalomban és a menekültek között. *Replika* 56–57. 61–80.

Laclau, Ernesto (2011):

A populista ész. Budapest: Noran Libro.

Nora, Pierre (1999):

Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. *Actas*, 1999. 3. 142–157.

Oláh Sándor (2000 a):

Változatok rituális térteremtésre. In Bodó J. (szerk.) *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székegyföldi régióban.* Helyzet Könyvek, Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 106–122.

Oláh Sándor (2000 b):

Iskolanévadó ünnepek. In Bodó J. (szerk.) *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székegyföldi régióban.* Helyzet Könyvek, Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 143–160.

Pótó János (1989):

Emlékművek, politika, közgondolkodás. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 7. Budapest.

Takács Erzsébet (2015):

Szingularitás és szolidaritás. Az egyenlőség és az együttműködés lehetőségei az individualizálódott társadalmakban. *Esély* 6. 3–28.